

OCJENA RADNJE L. MARGETIĆA:

»KONSTANTIN PORFIROGENET
I VRIJEME DOLASKA HRVATA«

Razred za društvene znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti povjerio mi je zadatak, da izradim ocjenu rasprave s gore navedenim naslovom. Nakon što je ocjena bila pročitana u Razredu, donesena je odluka da se usvoji moj prijedlog o objavi rada u jednoj od edicija JAZU, pod uvjetom da se uz Margetićev tekst štampa i moja ocjena. Iz ocjene je izostavljen čitav prvi dio, gdje se govori o sadržaju priloga, jer je u ovoj prilici suvišan, a tekst ocjene je ostao uglavnom isti kakav je bio predložen Razredu.

Sušтина se Margetićeve teze sastoji u sljedećem:

Hrvati se nisu doselili u svoju novu domovinu u trećem deceniju sedmog stoljeća kako je u našoj i u stranoj historiografiji više manje općenito prihvaćeno, već u posljednjoj deceniji VIII st. dakle preko stoipedeset godina nakon usvojenih termina.

Njegovi se argumenti izvode iz iste izvorne građe, na kojoj su svoje teze gradili raniji autori koji su to pitanje razmatrali i autor nam u tom pogledu ne pruža nikakvih novih dokumenata. Od njih se odvaja svojim pristupom i interpretacijom, odnosno eksploatacijom tih istih izvora.

Glavna kritika je upućena tezama B. Grafenauera koji je u posljednje vrijeme o tome pisao, pa je naš autor logički smatrao, da će obaranjem ili slabljenjem Grafenauerovih teza svojim vlastitima pribaviti veću vrijednost. Mnogo manje truda je uložio u obaranju stare tradicionalne teze, po kojoj se dolazak Hrvata povezuje s avarskim porazom kod Carigrada 626. godine.

Na temelju tih izvora Margetić zaključuje:

Iz sadržaja 30. pogl. *de adm. Imp.* proizlazi, da su Hrvati već u svojoj staroj domovini, »Bijeloj Hrvatskoj«, bili pod franačkom vlašću, pa se po tome najstarija prošlost Hrvata već od seobe povezuje s Francima. A to onda upućuje na kraj VIII stoljeća;

Hrvati nisu mogli u prvim decenijama VII st. proći kroz Avariju, jer je tada ona bila snažna, a pogotovo nisu mogli svladati, odnosno otjerati Avare iz svoje nove domovine, kako to hoće bizantska tradicija;

Po njemu, ne postoje nikakve potvrde ni indicije da su Avari, odnosno zapadno krilo Avarije, bili oslabljeni zbog priprema za napad na Bizant, kako Grafenauer zastupa. Da bi to dokazao, M. vrši temeljitu analizu izvora koje je Grafenauer upotrijebio u svom raspravljanju;

Hrvati nisu mogli proći preko teritorije Samove države (čime bi im prolaz bio lakši), a i sam Samov ustanak ne mora se tumačiti slabljenjem avarske moći;

Avarska snaga nije bila bitno smanjena ni porazom pod Carigradom 626. god, pa to nije mogla biti prilika koju su Hrvati iskoristili i kroz Avariju došli u novu domovinu.

To bi bila, ukratko, autorova stajališta u kritici i negiranju dosadašnjih mišljenja. Svoju pak tezu objašnjava ovako:

Hrvati pod avarskim gospodstvom preuzimaju krajem VIII st. od Avara vlast na istaknutim točkama zapadnog Balkana, uoči obračuna između njih i Franaka. Za samog rata Hrvati su uz Franke, kao njihova udarna snaga, pljačkaju avarski ring. Franci im oduzimaju plijen, dolazi do rata s Francima, Hrvati potpadaju pod franačku vlast.

Odvajanje dijela Hrvata iz Dalmacije i njihov prijelaz u Panonsku Hrvatsku («Ilirik i Panoniju») ne bi se moglo datirati neposredno nakon dolaska Hrvata, ako se taj dolazak smješta u prve decenije VII st., a i tradicija koja to donosi u 30. pogl. *de adm. Imp.* odnosi se navodno na vrijeme koje malo prethodi Tomislavu.

Da su Hrvati došli na zapadni Balkan i u susjedstvo bizantske Dalmacije već početkom VII st, ne bi do njihova pokrštavanja bilo prošlo tako mnogo vremena, jer se Hrvati krste pod Francima tek početkom IX st.

Prisustvo Avara na zapadnom Balkanu i avarsko-slavska simbioza morali su trajati duže vrijeme, jer se jedino tako može protumačiti pojava i održavanje imena mjesta tipa »Obrov«, »Obrovac« i dr. Ako su Avari, koji su ovamo došli oko 614. god. bili već 622. god. istjerani od Hrvata, te toponimije nisu mogle nastati u rasponu od desetak godina.

Dolazak Hrvata oko 620. god. iz zapadno slavenskih područja morao bi izazvati karakteristične jezične pojave, koje bi razbile jedinstvo južnoslavenskog jezičnog sustava, a tih pojava nema.

Nema nikakvih značajnijih arheoloških potvrda koje bi ukazivale da su Avari biti tako rano potisnuti do Save, a isto tako nema arheoloških dokumenata da je duž Save postojao utvrđeni obrambeni pojas, koji je odvajao zapadnobalkansku Sklaviniju od panonske Avarije.

To su glavni argumenti, kojima autor dodaje niz drugih, pa s ovima čine cjelinu.

Ocijeniti *in extenso* čitavo djelo značilo bi sastaviti novu raspravu, koja bi svojim opsegom gotovo dostigla samo djelo. A pitanje je da li bismo u cijelosti i mogli odgovoriti takvu zadatku, jer naša je uža struka klasična filologija, arheologija i povijest staroga vijeka, dakle u okviru antičkih disciplina. Ohrabruje nas činjenica, da se ovdje radi prvenstveno o filološkoj obradi i o filološko-historijskoj eksploataciji jednog izvora napisanog na grčkom jeziku. Čitava autorova argumentacija temelji se na gradnji koju veoma često nije moguće jednoznačno tumačiti. Po načelu *in dubiis libertas*, koje je i autoru ostavilo dovoljno prostora za izgradnju njegovih teza i hipoteza, ne ostaje ni ocjenjivaču druga mogućnost koju bi iskoristio u evaluaciji tih istih teza. Prema tome ovdje će pri ocjeni djela biti važnije razmotriti autorov pristup i metode raspravljanja, jer oni u ovom slučaju u jednakoj mjeri određuju vrijednost djela kao i sami zaključci, za koje i sam autor pošteno tvrdi, da ih ne smatra: »...kao do kraja uspješno izvedeno dokazivanje, ali ni kao puku hipotezu, već kao povezivanje okolnosti i činjenica na razmjerno vjerojatan (spac. M. S.) način.«

Temeljno polazište autoru je smisao podataka što ih sadrži 30. pogl. *de adm. Imp.* a ono, kako je Hauptmann utvrdio, reproducira uglavnom narodnu tradiciju i djelo je kasnijeg autora. Istina je da se u tom poglavlju najstarija povijest Hrvata povezuje s Francima, jer se tu kaže, da su oni Hrvati koji se nisu otselili iz stare domovine ostali pod franačkom vlašću. Između seobe, borbi s Avarima, borbi s Francima i dolaska pod franačku vlast izvor postavlja »izvjestan broj godina«, a to po autoru ne može iznositi više od sedam do deset godina. Kombinacija, uzeta sama za sebe, je duhovita i originalna. No postoji i druga, jednako vrijedna kombinacija, koja pitanje predstavlja u sasvim drugom svjetlu. M. je nesumnjivo u pravu (a na to su upozoravali i stariji autori) kada tvrdi, da je carevo djelo tendenciozno i da prenaplašava ulogu Bizanta, kad povezuje ime cara Heraklija s nizom događaja koji su u vezi s dolaskom i s pokrštenjem Hrvata. Odavna je utvrđeno da Heraklije s pokrštenjem nema nikakve veze, a to se vidi iz ovog 30., kao i iz 31. pogl., koja se u tome dosta slažu, jer pokrštenje stavljaju u vrijeme kneza Porina (30. pogl.), odnosno Porge (31. pogl.), a to je historijska ličnost, knez Borna s kraja VIII i početka IX st. No još uvijek je veliko pitanje da li treba Heraklija potpuno brisati iz ove tradicije. Sigurno je da car nije pozvao Hrvate i naredio im da otjeraju Avare kako nam to predočava probizantska propaganda, ali nas to ne ovlašćuje na zaključak, da dolazak Hrvata ne treba datirati u doba prve Heraklijeve vladavine. Valja imati na umu, da je kronologija događaja iz 30. pogl. konstruirana u pučkoj predaji, koja je po svojoj naravi »bezvremena« i može imati vrijednost samo u svojim relativnim podacima, nikako u apsolutnim, kojih uostalom

i nema. Slijed: borbe s Avarima — borbe s Francima — dolazak pod franačku vlast sasvim je logičan i historijski potvrđen. Sve događaje koji su se mogli zbiti u preko stopepedeset godina tradicija je kondenzirala u trajanje od jedne generacije, od oko trideset godina. Slično razmišljaju sve narodne predaje. To što 30. pogl. donosi da su Hrvati u staroj domovini ostali pod Francima, može se protumačiti i drugačije nego što to čini M. To je odraz situacije u kojoj su se Hrvati nalazili u vremenu koje neposredno prethodi bilježenju tradicije, ili još vjerojatnije je to »logična« konstrukcija autora 30. pogl., za koju mu je povod mogao dati izvor iz kojega je preuzeo i formulirao tradiciju, ali isto tako i samo carevo djelo u 31. pogl. To je opet u vezi s tumačenjem geneze 30. pogl. Ničim ne možemo dokazati da je car-pisac imao pred sobom tekst tog poglavlja. Naprotiv, po svemu izgleda da se car pri sastavljanju svog djela nije ni poslužio onim izvještajem, koji je drugom autoru poslužio kao podloga u sastavljanju 30. pogl. Detaljnija analiza pokazuje, da je car u 31. pogl. (drugi dio) imao pred sobom jedan drugi izvor, koji je govorio o dolasku Hrvata, a on ga je stilizirao (ne baš sretno) u tonu i tendenciji koji su odgovarali svrsi njegovih djela, no nikako se ne može dokazati da je izmislio cara Heraklija. Istina je da je 30. pogl. koherentnije i da se mora pridati piscu većih literarnih kvaliteta, ali to ne znači da mu treba pokloniti i veći stupanj vjerodostojnosti. Jer ovdje se očito ne radi samo o prenošenju narodne tradicije, već i o načinu razmišljanja autora tog poglavlja kad tu tradiciju uobličuje. Vrlo je vjerojatno da je upravo on sam, a ne narodna tradicija, začetnik podatka da su Hrvati u staroj domovini ostali pod Francima. Jer, kao što je uvjerljivo, da car nije imao pred sobom teksta 30. pogl., toliko je istinito da je autor 30. pogl. imao pred sobom tekst careva 31. pogl. Tu Konstantin kaže da se Bijeli Hrvati nalaze »blizu Franačke«, a njegov nastavljač u 30. pogl. da su »ostali prema Franačkoj«, što je u biti veoma blizu. A odmah poslije toga piše da se pokoravaju franačkom kralju Otonu Velikom. To je ogroman skok. No, kada tako razmišlja, nije mu bilo teško malo dalje ustvrditi da su Hrvati bili podređeni Francima u svojoj zemlji. I sama ova rečenica djeluje kao glosa, to je autorov osobni zaključak, a s time nije ni primijetio da je upao u anakronizam. Vjerojatno je i narodna tradicija X st. stavljala Franke na početak svoje prošlosti, kao događaj koji se najdublje ucijepio u narodnu svijest, na isti način kao što današnje stanovništvo dalmatinskog zaleđa na početak svojih zapamćenja stavlja Turke. Drugi autor je pošao dalje od toga: on je iz podatka o susjedstvu Bijele Hrvatske s Francima povukao zaključak o prvobitnoj franačkoj vlasti nad Hrvatima. Naš M. je načinio metodološku grešku kad je ove podatke interpretirao na navedeni način, a i sam je morao uočiti, da s time predlaže slijed koji se ne može prihvatiti: Hrvati su pod franačkom vlašću — Avari pozivaju te iste Hrvate pod franačkom vlašću u Dalmaciju i povjeravaju im da ih zamijene na istaknutim

uporištima — Hrvati se odmetnu od Avara i pridružuju se Francima u ratu s Avarima — Hrvati se bore protiv franačke vlasti. I to sve u razmaku od par godina!

Pitanju odvajanja jednog dijela Hrvata iz nove domovine i prije-laza u Slavoniju M. je posvetio dosta pažnje. I to bi trebao biti jedan od argumenata koji idu u prilog njegovoj tezi. Po tradiciji i opće prihvaćenom stajalištu, ono je uslijedilo neko vrijeme nakon doseljenja Hrvata na zapadni Balkan. Bizantski izvori taj prostor nazivaju »Ilirik i Panonija«, a tako isto i franački izvor. M. pokušava utvrditi stvaran geografski sadržaj pojedinih naziva: Dalmacija, Ilirik, Ilirik i Panonija. Mislim da tu nije imao uspjeha, jer ni ovdje (kao ni u nekim svojim drugim radovima) neće ili ne želi krenuti od antičke tradicije. Po njemu, Dalmacija bi pokrivala uglavnom primorski pojas, Ilirik središnji, goroviti dio zapadnog Balkana, a Panonija ravničasti pojas uz obje obale Save, odnosno Slavoniju. To nije točno. Već kod antičkih pisaca, a pogotovo kod bizantskih, treba razlikovati kada oni donose historijsku geografiju, a kada prikazuju stanje koje im je suvremeno. Kad ne bismo tako postupali, upali bismo u grdne zablude. Nadalje, izvori su iz dva kruga: iz bizantskog i iz franačkog, a svaki od njih drugačije razmišlja; prvi polazi od kontinuiteta i historijskog legitimiteta, drugome (sada iz karolinškog vremena) služe klasične reminiscencije. Kada npr. car-pisac kaže, da je Dalmacija *se z a l a* (prošlost) do Dunava, on griješi, ali je greška shvatljiva: on je izjednačio pojam Ilirika s pojmom Dalmacije. Ilirik u širem smislu riječi zaista je sezao do Dunava, no Ilirik provincija, koja se u najranijem Carstvu nazvala Dalmacijom, sezao je do ispod Save. U tom svjetlu treba tumačiti i sintagmu »Ilirik i Panonija«. Car nije mogao kazati da su oni Hrvati koji su se odvojili iz Dalmacije zaposjeli Panoniju. To bi bio nonsens, jer je Slavonija s Posavinom samo mali dio Panonije. Budući da to područje sada nema nekog zajedničkog historijskog naziva, car ga je determinirao s pomoću starog Ilirika. Taj njegov izraz »Ilirik i Panonija« ne obuhvaća ni čitav Ilirik (provinciju) ni čitavu Panoniju. On je s time htio kazati, da je to »Ilirička Panonija«, za razliku od one druge, koja je smještena sjeverno od nje i koja seže do Dunava. Ukratko, to je jedan *hendiadyoin*, jedan pojam s dvije oznake, kao npr. u našem jeziku »visina i planina«, što u stvari znači »visoka planina«. U grčkom jeziku su te pojave česte. Ilirička je dakle Panonija onaj dio ili pojas velike Panonije, koja se pruža uz rub Ilirika, a taj je Ilirik onaj stari — antički, u stvari Dalmacija, i to ona Donja, bez Prevalitane. Bizant će isto tako sačuvati sadržaj pojma Dalmacije u historijskim granicama, a znamo da se uglavnom unutar tih granica i formirala hrvatska država. Franački će pak izvori razlikovati *civitates* Dalmacije — romanske gradove u primorju, od ostale Dalmacije, koja je de facto Hrvatska.

M. je izvršio iscrpnu analizu brojnih mišljenja koja su posvećena tumačenju odnosa između te Posavske Hrvatske i njezina arhonta prema matici — Dalmatinskoj Hrvatskoj. Krenuo je od analize teksta *de adm. Imp.*, i to veoma minuciozno, te bismo morali s pravom očekivati da će nam pružiti novu, vlastitu interpretaciju. Međutim, on se na kraju ipak u biti priklanja tumačenju većine starijih autora i smatra, da su ovi Hrvati imali svog »samostalnog«, »vrhovnog« arhonta (*auteksouision*) koji je »slao poslanstva« (*diapempómenon*) i to samo (*mónon*) arhontu Hrvatske, iz čisto prijateljskih pobuda (*katá philian*). Ovdje se radi, smatram, o nečemu što M. nije uradio, a trebao je uraditi. Kad se već dohvatio ovog dijela teksta, imao je lijepu priliku da pokuša izraditi novu, uvjerljiviju interpretaciju, koja doduše ne bi išla u prilog njegovoj tezi o vremenu doseljenja Hrvata, ali je, sama po sebi, ne bi bitno ni pokolebala. Pokušat ćemo to mi umjesto njega napraviti.

Ako je ono *diapempómenon* medij, kako više manje svi prihvaćaju, onda proizlazi da je arhont posavske Hrvatske općenito spadao u one »koji šalju poslanstva«, vjerojatno s darovima. Ali ih nije slao »samo arhontu Hrvatske«; mogao ih je slati, a vjerojatno i morao slati, i kaganu u svoje vrijeme (kao što ih je slao i sam bizantski car), a pogotovo franačkom kralju. Tumačenje teksta nikako ne mora ići u tom pravcu, da je slao poslanstva samo arhontu Hrvatske. Naprotiv, bez obzira na sintaktičku nespretnost u tekstu, ispravnije je tumačenje da se ono *mónon* veže uz *diapempómenon*, tj. uz posavskog arhonta, s kojim je ovdje pridjev *mónos* u kongruenciji. A to onda znači da je arhont Hrvatske primao poslanstvo (s darovima) samo od arhonta posavske Hrvatske, i ni od koga drugoga. U tom svjetlu onda treba promatrati odnose između dviju hrvatskih arhontija i između dvaju arhonata. To nije bila *philia* emotivno-prijateljskog karaktera, već nešto mnogo stvarnije. Općenito se postavlja pretjeran naglasak na epitet *auteksouísios* što ga tekst pridaje posavskom arhontu, pa se prevodi kao: »vrhovni«, »suvereni«, i sl. Od mnogih nijansi što se susreću u značenju te riječi bit će najispravnije prihvatiti onu, po kojoj *auteksouísios* znači »slobodan«, »samostalan«, ili još najbolje, »samosvojan«. *Eksousia* može imati i prizvuk »namjesnika«, kao npr. *hypatikē eksousia* (konzulska ovlast), ili pak kao ovlast na nivou demarhije ili etnarhije (*demotikē eksousia*) s prizvukom »slobode« (*auteksouísios kai eleútheros*). Iz teksta se može zaključiti da je posavska Hrvatska uživala eleuteriju (bila je *civitas libera*) no što je bila ta *libertas* i u čemu se sastojala ona *philia* (*amicitia*), to tek treba utvrditi. Nema sumnje da su u nekom odnosu bili primarno ne arhonti dviju hrvatskih zemalja, nego same dvije Hrvatske, i to zacijelo već od odvajanja dijela Hrvata prilikom njihova prijelaza u Panoniju. Kakvi su to odnosi uopće mogli biti? Radi se nesumnjivo o nekakvu savezu, iza one filije po kojoj su dvije zemlje i dva arhonta *amici*, stoji nesumnjivo jedan *foedus* (grč. *symmachia*) koji je u ovom slu-

čaju ne samo u načelu, nego i de facto bio jedan *foedus aequum* (ravnopravan). Po tome je posavski arhont zaista *auteksoúsios*. Poslanstva (s eventualnim darovima) su posljedica utvrđene filije, kao neka moralna sankcija, ali u isti mah i kao vidni dokaz međusobnih odnosa. Otuda prijedlog *katà*, kojim se označuje nešto što slijeđi iza nečega: poslanstva nakon utvrđenog prijateljstva. To je odnos na razini jednog plemenskog saveza, jedne labilne (nazovimo je) konfederacije, kakve nastaju u stadijima vojne demokracije, koje se lako raspadaju, o čemu, izuzev odnosa Borne prema Ljudevitu Posavskom, znamo veoma malo. U tom savezu arhont je Hrvatske bio *primus inter pares*, kao priznanje tog primata njemu posavski arhont šalje poslanstva s darovima. Ako je ovakvo gledanje na mjestu, onda se nameće zaključak, da to odražava stanje ne samo malo prije Tomislava, već zapravo *ab immemorabili*, ranije od Pipinova vremena. U tom svjetlu mogao bi se interpretirati i imperpekt *eichon* (»imahu«, sc. arhonta). U takvim slučajevima moguće je razaznati nijansiranje imperpekta, koje se susreće u grčkih pisaca. Durativni smisao nastao bi nakon jednog inhoativnog, kao da je pisac htio reći: *élabon kai eichon* (»stekli su ga pa su imali«), nespretno i nepravilno rečeno: »(za)imadjahu«. U svakom slučaju je vjerojatnije da su posavski Hrvati stekli svog arhonta u vrijeme kad su se odvojili od primorskih Hrvata, svakako prije dolaska pod franačku vlast.

Znatan napor uložio je naš autor u analizu podataka što ih pružaju bizantski izvori, na temelju kojih je Grafenauer došao do godine 622/23. za doseljenje Hrvata. Istina je da niti jedan bizantski izvor ne donosi izričitih potvrda da su se Avari već 622/23. god. spremali na pohod protiv Bizanta. No oni, kako je Grafenauer pokazao, ipak odražavaju stanje trajne napetosti između Bizanta i Avara, uz nastojanja cara Heraklija da po svaku cijenu, pa i uz ponižavajuće uvjete, osigura mir dokle god je to bilo moguće, izvrgavši se čak opasnosti da bude zarobljen od Avara pred zidinama Carigrada 622. god. Činjenica je da je car predviđao opasnost od avarskog napada i da je zbog toga poduzeo vojnu na Istoku protiv Perzije da bi osigurao leđa, i još više, kako izvori donose, da Bizant ne bi bio pritisnut glađu. Sve ukazuje da su Avari ipak namjeravali napasti Bizant i vršili pripreme, pa se može pretpostaviti da su svoje snage prebacivali na Istok, iako izvori o tome izričito ne govore. Nesumnjivo je da i Grafenauerova teza ima svojih slabih mjesta, no ipak stoji da M. svojim dokazivanjem nije opovrgao osnovnu Grafenauerovu pretpostavku. On nije dobro postupio kad je jednostavno odrekao svaku vrijednost Grafenauerova tumačenja, po kome Samov ustanak i stvaranje države baš u to vrijeme dovodi u vezu sa slabljenjem lijevog krila Avarije, što opet olakšava Hrvatima prolaz do nove domovine. M. kaže da se ta pojava može objasniti i na drugi način. Kako, nije rekao, pa s time nije svojoj tezi mnogo pomogao.

No M. je svojom tezom došao u sukob ne samo s izdvojenim mišljenjem Grafenauera, koji je pokušao preciznije utvrditi vrijeme dolaska Hrvata za cara Heraklija i objasniti uvjete u kojima se to zbililo, već i s tradicionalnim mišljenjem, po kome je avarsko-slavenski neuspjeh u opsadi Carigrada 626. god. oslabio avarsku moć pa je to bio pogodan čas za Hrvate (a i Srbe) da prođu kroz Avariju i da se probiju do Jadrana, gdje su otjerali zatečene Avare. Iako je taj poraz bio težak i izazvao raspad avarsko-slavenskog saveza, M. smatra da taj neuspjeh nije bitno oslabio avarsku silu. Donekle to može biti istina, ali je taj događaj imao velik moralni učinak, a u svakom slučaju je izvjesno da su Avari tom prilikom prebacili veći dio svojih snaga prema Carigradu, uslijed čega je zapadno krilo Avarije bilo vojnički oslabljeno do te mjere, da se jedna ratnička družina kao što je bila hrvatska mogla probiti.

Na više mjesta M. govori o ulozi Bizanta i o bizantskoj Dalmaciji, inzistirajući na očitoj tendencioznosti u *de adm. Imp.* i težnju da se preuveliča udio Bizanta kod doseljavanja i (tobožnjeg) pokrštenja Hrvata, on smatra da dalmatinska Hrvatska nije bila pod bizantskom vlašću, već da je ta vlast utvrđena tek razgraničenjem sfera između Karla Velikog i Bizanta u prvom deceniju IX st. To jest i nije točno. Istina je da Bizant nije mogao ispoljiti ni afirmirati svoju vlast u dalmatinskoj Hrvatskoj, jer nije imao nikakvih snaga kojima bi to postigao. Ali je neosporna istina i to, da se Carstvo za još nekoliko stoljeća nije odreklo svog legitimnog prava nad nekašnjom provincijom, sve do Karla Velikog, kada zadržava samo one *civitates* u primorju — romanske gradove. Kad i sam prihvaća postavku Ostrogorskog, da dok nema temata nema ni vojske u Dalmaciji, onda je lako mogao ocijeniti ne samo karakter bizantske vlasti, nego i njezine mogućnosti da utječe na hrvatsko zaleđe bizantsko-dalmatinskih gradova. One su bile praktički nikakve, ili minimalne. Onda ne bi mogao kao argument u prilog svojoj tezi iznositi činjenicu, da primorski Hrvati nisu primili kršćanstvo iz dalmatinsko-bizantskog kruga, od trećeg decenija VII st. dalje, a to bi se bilo dogodilo, misli on, da su Hrvati došli u to vrijeme do Jadrana. Ta on mora znati da pokrštavanje nije bio čin idejnog, već političkog opredjeljenja i da su Hrvati, kao i drugi narodi, mogli i morali primiti kršćanstvo tek tada, kada su bili integrirani u snažnu kršćansku državu, a to je bila franačka država. Da je istu takvu snagu imao Bizant u zapadnom Balkanu, do pokrštavanja bi bilo došlo znatno prije. Stoga ni pitanje pokrštenja Hrvata ne pridonosi novih potvrda za tezu, da Bizant nije *de iure* imao suvereniteta nad primorskom Hrvatskom, kao ni za onu drugu, koju autor zastupa, da je zapadni Balkan ispod Posavlja sve do potkraj VIII st. bio i dalje sastavni dio Avarije. Možda je starija historiografija precijenjivala ulogu i snagu ratničke skupine Hrvata koja ruši avarsku vlast na teritoriji nekadašnje Dalmacije, no ako se uzme u obzir povoljan trenutak za avarskog neuspjeha, a s druge strane moguću

nezainteresiranost Avara za područja središnjih i primorskih predjela zapadnog Balkana, Hrvati su mogli ne samo dokinuti avarsku vlast već se i održati na zauzetoj teritoriji, od prvih decenija VII st. dalje. A da im je Bizant kod toga bio prirodni saveznik s obzirom na njegove odnose s Avarima, u to ne treba sumnjati, bez obzira na činjenicu, da on svoj legitimni suverenitet nad teritorijom Dalmacije nije mogao i *de facto* iskazati. Hrvati su, u takvoj situaciji, bili »dobro došli« barbari na tlo Carstva, koji će oslabiti moćnije i opasnije barbare. U takvom svjetlu teško je ipak ne vidjeti izvjesnu ulogu cara Heraklija, takva se igra višekrat ponavljala u Istočnom Carstvu u epohi seoba.

Privevši svoja razmatranja kraju M. ipak uviđa da još uvijek nije ništa dokraja dokazao, pa piše: »Dakako da bi naše stajalište bilo daleko prihvatljivije kad bi se ono moglo dokazati na izravniji način. Nažalost, izravnih dokaza nema.« On uviđa nestabilnost zgrade koju je pomno i ustrajno gradio, upotrebljavajući mnogovrsnu, obilnu, ali često i veoma suptilnu građu, pa sada traži solidnije potpor-njake, koji će joj pružiti veću čvrstoću i kaže: »Pokušajmo zato iskoristiti podatke iz toponomastike i arheologije u potrazi za nekim izravnijim dokazom (spac. M. S.) o odnosima Avara i zapadnobalkanskih Slavena u VII i VIII st.« Nažalost, ti su potpor-njaci labilniji od same zgrade i umjesto da je podupru oni će je još više rasklimati.

S toponomijama tipa »Obar«, »Obrovica« i sl. dugo se operiralo i smatralo, da su genezom u vezi s avarskim etničkim imenom u slavenskim ustima: »Obar« = »Avar«. Međutim, sam autor je morao spoznati, da su te etimologije odbačene od lingvista, jer je »obrov« slavenska riječ i naziv za »opkop«, »mjesto okruženo utvrdom« i sl. Te su slavenske riječi prodrle i u sferu urbanih denominacija (Split, Trogir), gdje Avara nikada bilo nije. Svakako impresionira topografska distribucija tih toponima koje je autor naveo u priloženoj karti, jer se pojavljuju na istaknutim točkama i duž glavnih prometnica, čuvanje kojih je za Avare bilo od posebnog značaja. No tu istu važnost one su mogle imati i za Hrvate. Sve kad bismo dopustili ono što M. tvrdi, da je »obrov« i dr. u vezi s avarskim imenom i da avarsko-slavenska simbioza, ako je trajala samo desetak godina (od cca 614. do najdalje 626.) nije mogla uroditi pojavom tih toponimija jer je za to bio potreban duži period konvivencije, onda bi se mogli pozvati opet na cara Porfirogeneta koji donosi, da su neki od Avara zaostali među Hrvatima i da im se još (tj. u X st.) poznaje da su Avari. A upravo su takve male, u kulturno-etničkom pogledu heterogene enklave, mogle u slavenskom zaokruženju dati povoda postanku ovakih imena mjesta. I drugo pitanje iz jezične sfere je objašnjeno. Dolazak Hrvata nije mogao izazvati unošenje nekih prijelomnih jezičnih inovacija iz zapadnog slavenskog jezič-

nog kruga ni izmijeniti jezični sustav u općem i neprekinutom južnoslavenskom kompleksu, naprosto zato što su Hrvati bili malo-brojni i što je raniji slavenski sukstrat potpuno prevladao.

Ništa bolju sreću autor nije imao s arheološkim potvrdama. Pitanje avarsko-slavenske simbioze tek je na početku sustavnog istraživanja kod nas. On rado prihvaća mišljenje J. Kovačevića, inače s rezervom dočekano u arheološkim krugovima, kad je govor o Avarima u zapadno-balkanskom, posebno u primorskom području, no tu je Kovačević u većoj mjeri preuzeo ulogu lingviste, operira više toponimijama nego li ostacima materijalne kulture. Naprotiv, M. se odlučno suprotstavlja Kovačeviću kad ovaj nalazi graničnu liniju između Avarije u Panoniji i područja južno od Posavine, upravo duž rijeke Save. Naravno, i tu je Kovačević pretjerao, težina zaključka daleko mu premašuje kvantitetu i kvalitetu nalaza; arheološki govoreći te granice nema. No ako je to ikakav argument koji ide u prilog Margetiću onda je on *ex silentio*, kao izravna posljedica nedovoljne istraženosti ovih područja. Dva sporadična nalaza, onaj iz Zagreb—Kruge i iz Velike Gorice s jednim jedinim elementom (jezičac spone) zaista ništa ne govore. Pojava pak avarskih kulturnih elemenata u grobnim inventarima s hrvatskih nalazišta (Biskupija, Smrdelji i dr.) zaista ne prelaze okvire i značaj kulturnih utjecaja kakvi su nesumnjivo postojali i kojih će biti i više kada istraživanja uznapreduju, ali oni neće dokazivati, kao što to ne dokazuju ovi dosadašnji, da je avarsko-slavenska simbioza u zapadnom Balkanu i na primorju trajala do kraja VIII st. Očito, M. je veću vrijednost pridao arheološkim dokumentima nego li to oni, pri sadašnjem stupnju istraženosti, mogu imati. On neoprezno postupa i s numizmatičkim potvrdama. Rijetkost i sporadičnost pojave bizantskog novca u dubljem zaleđu dalmatinskih gradova ama baš ništa ne govori o vlasti Bizanta na tom prostoru, kao mi relativno dug period poganstva na tim područjima. Kad bismo raspolagali s većim brojem nalazišta i s učestalijom pojavom bizantskog novca u zaleđu, još uvijek bi nam to služilo u prvom redu za izradu ocjene o ekonomskim prilikama tih regija, a tek onda o ulozi Bizanta. Jedno je zlatni novac kao trezor i »vrijednost po sebi«, a drugo kao plaćevno sredstvo u izmjeni dobara. Da velike trgovine nije bilo u to vrijeme opće je poznata činjenica, nije je bilo ni u užim teritorijalnim okvirima dalmatinskih gradova. Ne možemo se složiti s autorovim tumačenjem ostave iz Nrežišća na o. Braču. Ona ne može imati nikakve veze s avarsko-slavenskim pokretima u Podunavlju za drugog kaganata. Takvih rezonanci ova zbivanja nisu mogla izazvati na ovom otočkom prostoru. Mi još uvijek malo znamo o počecima slavenske kolonizacije naših otoka. Skok ih je datirao veoma kasno. Problem će riješiti arheologija. Prvi Slaveni mogli su se na nekim otocima pojaviti i malo nakon doseljenja, pogotovo na onima

koji su veoma blizu kopnu (Krk, Pag, Brač). Vjerojatno je navedena ostava u vezi s jednim takvim prodorom. Pripadala je nesumnjivo jednoj bogatijoj posjedničkoj obitelji, koja je imala imanja u plodnoj dolini središnjeg Brača; jednoj od onih koje su, kako bilježi Toma arciđakon, našle utočište na otocima. U panici su sakrili blago, a čimjenica da se nisu po nj vratili svjedoči, da ti prvi kontakti Romana i Slavena nisu bili miroljubivi, za razliku od onih kasnijih, koji će dovesti do slavensko-romanske simbioze na našim otocima.

Na pitanje doseljenja Srba nećemo se osvrnati, već i zbog toga što i sam M. to pitanje rješava primjenom istih metoda i istih stajališta kao i za doseljenje Hrvata, pa prihvaćanjem ili neprihvaćanjem njegova tumačenja o dolasku Hrvata stoji ili pada i ono o dolasku Srba.

*
*   *
*

Kao što M. ne pretendira da je njegova teza dokazana, tako isto ni mi ne smatramo da su sva naša mišljenja i stanovišta posve i u svakom slučaju osnovana i da zbog toga neminovno obaraju sve autorove postavke. Kako je navedeno, problem traži detaljnijih razmatranja i daljnjih raspravljanja, a sve to prelazi okvire jedne ocjene, kojoj je svrha da predloži ili ne predloži jedno djelo za tisak.

Upravo zbog toga naglasak je postavljen na one momente, koje je valjalo kritičkije prikazati. Djelo, međutim, donosi i niz vrlo prihvatljivijih zaključaka, bilo izvornih bilo preuzetih od drugih autora, oštroumnih zapažanja i koherentnih prikaza. Posebno se to odnosi na prikaz zbivanja potkraj VIII st., gdje je dao dosta iscrpnu i zaokruženu sliku zbivanja i prilika. Valja posebno istaknuti njegovu težnju, a i sposobnost, da što je više moguće iskoristi izvore koji, kako se vidi, postavljaju ne malo zamki onome tko poduzme da na njima gradi svoju konstrukciju. Neminovan je, i raspravi primjeren, kritički stav prema opsežnoj literaturi, starijoj i novijoj, bez obzira da li je kritika uvijek urodila pomicanjem problema koji korak naprijed. Za pohvalu je i autorova težnja k interdisciplinarnom pristupu u rješavanju problema, bez obzira što ona nije urodila očekivanim plodovima, ne toliko zbog autorove nepravidnosti da se posluži rezultatima pojedinih disciplina, već zbog defektnosti disciplina samih, a ova pak proistječe iz nedovoljne istraženosti. Djelo bez sumnje valja promatrati kao vrijedan novi doprinos poznavanju tako važnog pitanja, kao što je vrijeme dolaska Hrvata, koje, kako se vidi, implicira i niz drugih razmatranja i rasprava o starijoj hrvatskoj povijesti. Po tome će ovaj rad, uvjereni smo, bez obzira kako će ga stručna kritika primiti i koliko će od iznesenih postavki biti prihvaćeno, biti uvrštena u opći, nažalost ne tako

brojan fond novih znanstvenih spoznaja o našoj starijoj prošlosti. On će se nesumnjivo morati uzimati u obzir kad god se bude raspravljalo o pitanjima kojima je rad posvećen. U ovoj raspravi, koja je to ne samo po svojoj formi i intonaciji već i po sadržaju i metodološkom pristupu, Margetić nam se predstavlja kao zreo historik znatne erudicije, s izrazitim sklonostima za analizu i sintezu ujedno. Kad njegovo djelo što ga prikazujemo ne bi ništa drugo postiglo do li izazov na kritiku i na nove diskusije, ono bi već time dalo značajan doprinos. A mi ne sumnjamo da će do toga zaista i doći. To je bio razlog više zbog kojega smo predložili da se ono objavi.